

Temperamentul

1. Definiere și caracterizare generală

2. Clasificarea temperamentelor. Tipologii temperamentale

1. Definiere și caracterizare generală

Dintre toate dimensiunile personalității, temperamentul este cel mai ușor de observat, de identificat și de ce nu de măsurat. Termenul de temperament derivă din latinescul *temperare* care înseamnă (1) a se controla/a se abține sau (2) a amesteca pentru a dilua. Dacă îl raportăm la celelalte dimensiuni ale personalității, aptitudini și caracter, temperamentul exprimă mai degrabă forma vieții psihice și nu conținutul acesteia (Zlate, 2000), el reprezentând modul de a fi, de a se comporta al cuiva, sub aspect valoric fiind nespecific pentru personalitate.

Din multitudinea de definiții date temperamentului se pot desprinde câteva elemente, care permit o grupare a acestora.

a. Definiții care fac trimitere la tipologiile umane și care au ca sursă cercetările realizate de biotipologi, aceștia încercând să demonstreze existența unor relații logice între constituția corporală și trăsăturile temperamentale. De exemplu, Ernst Kretschmer încerca, la începutul secolului al XX-lea, să clasifice persoanele în funcție de forma corpului, identificând trei tipuri: astenic (slab, subțire), athletic (musculos, cu o structură osoasă puternică) și picnic (îndesat, plinuț). Fiecăruia dintre aceste tipuri îi erau asociate anumite trăsături de personalitate și erau sugerate chiar și vulnerabilități psihopatologice pentru fiecare dintre ele. În această descriere, tipii picnici erau prietenoși, dependenți de ceilalți, veseli, dar predispuși către tulburări bipolare (maniaco-depresivi). Astenicii erau considerați altruști, dar retrași, sensibili și emotivi, predispuși la schizofrenie. Tipologia lui Kretschmer, ca și altele similare care i-au urmat, nu mai sunt de actualitate în psihologie, deși la nivelul simțului comun putem să identificăm caracteristicile enunțate de autorii acestor teorii.

Făcând trimitere la psihologia modernă, în rândul definițiilor care fac trimitere la aspectele constituționale încadrăm definiția oferită de Craig și Kermis (1995), care consideră temperamentul ca fiind legat de acele diferențe constituționale care apar foarte devreme, fiind probabil înnăscute și care sunt stabile de-a lungul întregii vieți.

b. Definiții care accentuează dimensiunea dinamico-energetică a personalității. Din acest punct de vedere, temperamentul cuprinde acele trăsăturile neurofiziologice ale unei persoane care determină diferențieri psihice interindividuale în ceea ce privește mai ales capacitatea energetică și dinamica comportamentală. Definierea temperamentului în termeni de activism și energie își are originea în cercetările privind funcționarea proceselor nervoase fundamentale, excitația și inhibiția, și a caracteristicilor acestora (forța, mobilitatea și echilibrul).

c. Definiții care subliniază sfera și modul de manifestare al temperamentului. Considerând temperamentul ca „materia primă” din care este modelată personalitatea, Allport (1981, p.46) oferă o definiție completă și complexă a acestuia „...se referă la fenomenele caracteristice ale naturii emoționale a unui individ, incluzând sensibilitatea față de o stimulare emoțională, forța și viteza sa obișnuită de răspuns, calitatea dispoziției sale predominante și toate particularitățile fluctuației și intensității dispoziției, aceste fenomene fiind considerate ca dependente de construcția constituțională și deci în mare măsură ereditare, ca origine”. De la Allport încoace, majoritatea psihologilor au subliniat faptul că trăsăturile de natură temperamentală se manifestă cu pregnanță în sfera afectiv-motivațională „elanul vital al insului, vigoarea manifestărilor afective, posibilitatea de rezonanță, vibrație și trăire, amplitudinea reacțiilor timice” (Popescu-Neveanu, 1982, p.203).

În psihologia contemporană există aproape o unanimitate în considerarea temperamentului ca „baza dispozițiilor înnăscute ale unei persoane, care au o relativă consistență și care sunt modulate de expresia activității, reactivității emoționale și sociabilității” (Goldsmith și colab., 1987).

Multitudinea definițiilor oferite temperamentului ar putea conduce la ideea inexistenței unui consens în domeniu. În realitate, se pot desprinde anumite elemente comune:

- dimensiunile temperamentale se referă la trăsături comportamentale;
- temperamentul reprezintă contribuția persoanei la interacțiunea cu mediul;
- trăsăturile de temperament sunt puternic influențate de factori biologici;
- trăsăturile de temperament au nivelul cel mai ridicat de stabilitate, comparativ cu celelalte componente ale personalității.

Dacă am înscrie pe o axă dimensiunile de personalitate am putea constata că temperamentul exprimă forma acesteia, pe când trăsăturile caracteriale și aptitudinale exprimă conținutul.

2. Clasificarea temperamentelor. Tipologii temperamentale

Chiar dacă temperamentul este o dimensiune a personalității care a atras atenția foarte devreme în istoria gândirii filosofice și psihologice, identificarea și mai ales clasificarea tipurilor temperamentale „s-au dovedit a fi o problemă complicată și controversată” (Golu, 2002, p.661). Criteriile utilizate sunt dintre cele mai diverse; morfologice sau bioconstituționale; fiziologice, psihologice. Vom prezenta cele mai cunoscute clasificări, începând de la cea mai veche până la cele actuale.

2.1. Tipologia lui Hipocrate

Pentru prima oară în istoria gândirii filosofice, Hipocrate susține că temperamentul omului este consecința secrețiilor corpului, care cresc în funcție de anotimp: limfa crește iarna; sângele primăvara; bila galbenă vara; bila neagră toamna (teoria se numește *umorală*). Hipocrate împrumută de la Empedocle teoria privind elementele fundamentale din care este construită natura (apă, aer, foc, pământ), aplicând-o la nivelul corpului. Sănătatea ar fi rezultatul echilibrului dintre cele patru fluide sau umori ale corpului (sângele, corespunzând aerului; flegma, corespunzând apei; bila neagră, corespunzând pământului; bila galbenă, corespunzând focului), care dacă sunt în echilibru asigură sănătatea individului, iar dacă nu, duc la boală. Plecând de la legătura dintre temperament și umori, Hipocrate susține următoarea corespondență:

- *temperamentul coleric* este asociat cu o hipersecreție a *bilei galbene*;
- *temperamentul sangvinic* este asociat cu o circulație intensă a *sângelui*;
- *temperamentul flegmatic* este asociat cu o hipersecreție a *flegmei*;
- *temperamentul melancolic* este asociat cu o hipersecreție a *bilei negre*.

2.2. Tipologia lui Pavlov

Cea mai cunoscută tipologie fundamentată pe criterii fiziologice este cea realizată de Ivan Petrovich Pavlov și discipolii săi. Punctul lor de plecare a fost *principiul nevrismului*, potrivit căruia reglarea raporturilor dintre individ și mediu este mediată de activitatea creierului, considerat bază a sistemului psihic (Golu, 2002). Pe baza studiilor de laborator, Pavlov a stabilit că tipul de activitate nervoasă superioară este dat de *forța, mobilitatea și echilibrul* proceselor fundamentale: *excitația și inhibiția*. *Excitația* este definită ca stare de activare a sistemului nervos sau a organismului care se exprimă prin producerea de comportamente motorii, verbale, emoționale (Doron și Parot, 1999). *Inhibiția* constă în reducerea sau suprimarea activității unui sistem, îndeplinind rolul de control, de reglare a unei structuri sau funcții nervoase. În teoria lui Pavlov, inhibiția este invocată în scopul reducerii sau suprimării unor răspunsuri condiționate. Rezultatele obținute în numeroasele sale experimente au permis lui Pavlov să stabilească o corespondență între tipul de activitate nervoasă superioară și tipul temperamental:

- tipul puternic, echilibrat, mobil = temperament sangvinic;
- tipul puternic, neechilibrat, mobil = temperament coleric;
- tipul puternic, echilibrat, inert = temperament flegmatic;
- tipul slab = temperament melancolic.

Caracteristicile de forță, mobilitate sau echilibru pot fi evidențiate pe baza unor indicatori, după cum urmează:

2.2.1. *Forța reprezintă încărcătura energetică a neuronului*, în funcție de care putem distinge tipul puternic de cel slab.

Tipul puternic:

- capacitate de lucru intensă și de lungă durată;
- rezistență funcțională în caz de solicitare;
- restabilire rapidă după efort;
- rezolvă sarcini complexe, face față ușor factorilor stresanți și afectogeni;
- nivel ridicat al pragurilor senzoriale.

Tipul slab

- capacitate de lucru bună numai în situații de dozare uniformă a efortului;
- apare rapid oboseala și devine persistentă;
- dificultăți în distributivitatea atenției;
- supramotivare și supramobilizare în raport cu sarcina;
- praguri senzoriale joase.

2.2.2. *Mobilitatea proceselor nervoase relevă dinamica acestora, viteza și durata instalării*, rapiditatea trecerii de la unul la celălalt, în funcție de care putem deosebi tipul mobil de cel inert.

Tipul mobil

- viteză mare de desfășurare a proceselor nervoase, iradiere, concentrare, inducție;
- rapiditatea formării frânelor condiționate;
- rapiditatea trecerii de la o activitate la alta;
- rapiditatea restructurării legăturilor nervoase temporare;
- rapiditatea și ușurința adaptării.

Tipul inert

- ritm lent de desfășurare a proceselor nervoase;
- inerția formării deprinderilor;
- greutate în trecerea de la o activitate la alta;
- dificultăți de adaptare.

2.2.3. *Echilibrul rezultă din raportul dintre excitație și inhibiție*, exprimându-se în tendința spre impulsivitate (predominarea excitației), tendința spre inhibare (predominanța inhibiției) și tendința spre echilibru.

Tipul echilibrat

- bună coordonare;
- atenție distributivă bună;
- suportă situații de așteptare prelungită;
- dezvoltă capacitate de stăpânire de sine.

Tipul neechilibrat

- activitate sincopată;
- coordonare dificilă;
- dificultăți de distribuire a atenției;
- impulsivitate;
- predominanța excitației.

Dintre toate aceste însușiri, se pare că echilibrul se impune cel mai ușor observației, acesta punându-și amprenta pe diferite tipuri de comportament motor, verbal sau emoțional.

2.3. Tipologia lui Heymans, Wiersma, Le Senne

În prima jumătate a secolului al XX-lea, psihologii olandezi Heymans și Wiersma încercau să înlocuiască o tipologie pur intuitivă, bazată pe trăsăturile constituționale, cu alta, bazată pe date pozitive. Ei au elaborat un chestionar cu 90 de itemi pe care l-au trimis unor medici din Olanda și Germania precum și altor persoane, lotul cuprinzând în total 3000 de subiecți, de la care au primit 2523 de răspunsuri. Chestionarul cuprindea următoarele rubrici:

- mișcări și activitate;
- sentimente și emoții;
- funcția secundară;
- inteligență și aptitudini conexe;
- înclinații, interese, tendințe;
- diverse alte caracteristici.

Analiza răspunsurilor le-a permis să constate că numeroasele trăsături identificate nu erau împrăștiate la întâmplare, ci se găseau asociate. Această abordare a fost continuată și dezvoltată în Franța de către René Le Senne, fiind cunoscută astăzi ca școala fracno-olandeză sau HLS (Heymans-Le Senne).

Cei trei factori luați în considerare în clasificarea temperamentelor erau următorii:

- *emotivitatea*, care exprimă sensibilitatea cuiva la anumite situații, evenimente sau persoane; „numim emotiv pe acela care se tulbură în situații când cea mai mare parte a oamenilor nu sunt mișcați” (Zisulescu, 1978, p.149). Deci, individul emotiv este impresionabil, pare susceptibil și vulnerabil, dar nu poate fi considerat un inadaptat;
- *activitatea* exprimă ușurința de a acționa de la sine și nu sub presiunea exercitată de mediu; activul nu concepe viața în afara acțiunii, el îndeplinește și sarcini neplăcute sau plictisitoare;
- *rezonanța* se referă la repercusiunea unui eveniment asupra psihicului unui individ, reacția promptă sau nu la un fapt sau situație emoționantă. Din perspectiva acestui criteriu se pot distinge două tipuri: (a) *primar*, care este sub dependența directă a evenimentelor prezente și acționează sub influența prezentului; (b) *secundar*, care este orientat spre trecut.

Prin combinarea primelor trei criterii s-au obținut următoarele tipuri temperamentale:

- *nervosul* este *tipul emotiv, nonactiv, primar (EnonAP)* care se caracterizează prin dispoziție variabilă, impulsivitate, violență, insensibil la obiectivitate, tendință de a înfrumuseța realitatea, are gust pentru bizar, macabru, pentru negativ. Le Senne spune că *nervosul* prezintă o „debilitate a sentimentelor morale, vanitate și insurecție” (apud Zisulescu, 1978, p. 151). Valoarea lui dominantă este *divertismentul*.
- *sentimentalul* este *emotiv, nonactiv, secundar (EnonAS)*, introvertit, centrat pe viața lui interioară care îl protejează, îl susține, îl consolidează, este un tip meditativ, vulnerabil, scrupulos, indiferent față de evenimentele externe, caută solitudinea, ocolește oamenii. Valoarea lui dominantă este *intimitatea*.
- *colericul* este *emotiv, activ, primar (EAP)*, generos, cordial, plin de vitalitate și exuberanță, are aptitudini oratorice, dorință de exteriorizare, simte nevoia de acțiune, de inițiativă, gust pentru noutate, crede în progres, își manifestă vehement emoțiile. Valoarea dominantă este *acțiunea*.
- *pasionatul* este *emotiv, activ, secundar (EAS)*, dominat de ambiții, de dorința de succes, știe să-și stăpânească și să-și utilizeze violența, trăiește numai pentru opera sa, pentru misiunea sa, se regăsesc în el atât tensiunea cât și blândețea, neîncrederea lui se poate transforma în bunătate față de cei care-l iubesc, are o mare putere de muncă, manifestă atracție pentru istorie și trecut. Valoarea lui dominantă este *îndeplinirea scopului propus*.

- *sangvinicul* este *nonemotiv, activ, primar (nonEAP)*, extravertit, politicos, spiritual, ironic, sceptic, apt pentru a fi conducător, abil, prețuiește experiența, dă dovadă de inițiativă și o mare suplețe spirituală, are un remarcabil simț practic. Valoarea dominantă este *succesul social*.
- *flegmaticul* este *nonemotiv, activ, secundar (nonEAS)*, perseverent, respectă obiceiurile și principiile, este punctual, obiectiv, demn de încredere, ponderat, manifestă dispoziție egală, este tenace, răbdător, are tabieturi, este pedant, are simțul umorului, posedă un optimism rece. Valoarea dominantă este *legea*.
- *amorful* este *nonemotiv, nonactiv, primar (nonEnonAP)*, conciliant, tolerant prin indiferență, tenace și uneori încăpățânat, lipsit de energie, liniștit, calm, reflexiv, puțin comunicativ, nepunctual. Valoarea dominantă este *plăcerea*.
- *apaticul* este *nonemotiv, nonactiv, secundar (nonEnonAS)*, închis, interiorizat, taciturn, sobru, conservator, puțin vorbăreț, rob al obiceiurilor, iubește singurătatea. Valoarea dominantă este *liniștea*.

2.4. Tipologia lui David Keirsey

Punctul de plecare al tipologiei realizate de D. Keirsey se află în observațiile întreprinse, vreme îndelungată, de Katharine Myers și fiica acesteia, Isabel Briggs-Myers, observații valorificate în elaborarea unui instrument de lucru intitulat „Indicatorul de Tipuri Myers-Briggs” (*Myers-Briggs Type Indicator – MBTI*). Plecând de la tipurile psihologice stabilite de C.G. Jung, autoarele subliniază că personalitatea are următoarele caracteristici de bază:

- *extravertire-introvertire* legate de orientarea predominantă a individului, spre lumea exterioară sau spre cea interioară;
- *funcția senzorială-funcția intuitivă*, care exprimă modul în care asimilăm cunoștințele;
- *funcția reflexivă-funcția afectivă* - se referă la luarea deciziilor;
- *funcția judicativă-funcția perceptivă* - legate de preferința pentru un stil de viață organizat sau dimpotrivă.

Prin combinarea acestor opt caracteristici, autoarele au obținut 16 tipuri de personalitate:

1. *extravertit-intuitiv-afectiv-judicativ* (deschis, creativ, interesat de oameni, organizat);
2. *introvertit-intuitiv-afectiv-judicativ* (rezervat, creativ, interesat de oameni, organizat);
3. *extravertit-intuitiv-afectiv-perceptiv* (deschis, creativ, interesat de oameni, flexibil);
4. *introvertit-intuitiv-afectiv-perceptiv* (rezervat, creativ, interesat de oameni, flexibil);
5. *extravertit-intuitiv-reflexiv-judicativ* (deschis, creativ, logic, organizat);
6. *introvertit-intuitiv-reflexiv-judicativ* (rezervat, creativ, logic, organizat);
7. *extravertit-intuitiv-reflexiv-perceptiv* (deschis, creativ, logic, flexibil);
8. *introvertit-intuitiv-reflexiv-perceptiv* (rezervat, creativ, logic, flexibil);
9. *extravertit-senzorial-reflexiv-judicativ* (deschis, practic, logic, organizat);
10. *introvertit-senzorial-reflexiv-organizat* (rezervat, practic, logic, organizat);
11. *extravertit-senzorial-afectiv-judicativ* (deschis, practic, interesat de oameni, organizat);
12. *introvertit-senzorial-afectiv-judicativ* (rezervat, practic, interesat de oameni, organizat);
13. *extravertit-senzorial-reflexiv-perceptiv* (deschis, practic, logic, flexibil);
14. *introvertit-senzorial-reflexiv-perceptiv* (rezervat, practic, logic, flexibil);
15. *extravertit-senzorial-afectiv-perceptiv* (deschis, practic, interesat de oameni, flexibil);
16. *introvertit-senzorial-afectiv-perceptiv* (rezervat, practic, interesat de oameni, flexibil).

David Keirsey subliniază că este destul de greu să lucrăm cu 16 tipuri de personalitate, autorul oferind o variantă ce cuprinde patru tipuri temperamentale:

- *intuitiv-afectiv* - are nevoi și aspirații greu de înțeles, este mereu preocupat de căutarea de sine, de dezvoltarea interioară, se exprimă ușor, mai ales în scris, este generos, gata oricând să-i ajute pe alții, este romantic, crede în valori înalte, îi place armonia, are o bogată viață interioară, este imaginativ;

- *intuitiv-reflexiv* - este animat de ideea de a înțelege și explica lucrurile, este logic și creativ, neglijează prezentul, este un bun strateg și organizator, pune mare preț pe inteligența proprie, dar și pe a altora, îi place ineditul, mereu nemulțumit de ceea ce realizează, îi place exactitatea, acuratețea, este preocupat de progres, neglijând adesea convențiile sociale;
- *senzorial-judicativ* - este cel mai tradiționalist, îi plac activitățile în cluburi, în diverse grupuri, poate fi socotit un adevărat „gardian al societății”, își asumă responsabilități, pun mare preț pe norme și regulamente, este foarte conștiincios, are un spirit practic, economic, este un bun organizator;
- *senzorial-perceptiv* este energic, îi place libertatea, se bucură de prezent, este foarte adaptabil, are mult farmec, este spiritual, nu este un tip punctual, este abil, mobil, tolerant, își asumă riscuri, este adesea imprevizibil, îi place fastul, se bucură de fiecare sărbătoare.

Tipologia propusă de D.Keirse este considerată de P. Hedges (2002) cea mai substanțială contribuție la studiul tipurilor din ultimii ani, autorul urmând o metodă proprie de investigație și simplificând Indicatorul Myers-Briggs.